

## *Ebû Yûsuf'un Hadis Anlayışı,*

Mehmet Özşenel, Klasik Yayınları-

İstanbul, 2011, 171 Sayfa( ISBN 978-975-8740-66-6)

İslâm dininin düşünce tarihinde önemli bir miras olması hasebiyle hadis-sünnet sahasında bazı tartışmalar yaşanmış, etkisi günümüze kadar ulaşmış ve çağımızda hala konuşulan konulardan biri olmuştur. Bu konudaki farklılaşmaları oluşturan hususlar, hadis ve sünnetin doğru bir şekilde anlaşılması, değerlendirilmesi ve bunun için ortaya konulan metodolojiler olarak zikredilebilir. Hadislerin değerlendirilmesi ve anlaşılmasında dikkate alınacak prensiplerin ortaya konması ve incelenmesi, farklılaşmanın temelini neye dayandığını gözler önüne serebilir. Farklı bir hadis usulü benimseyen ekoller arasında Hanefî mezhebinin kaynakları ve görüşleri dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ehli rey geleneği içinde hadisçi bir çizgiyi temsil eden ve Hanefî mezhebinin kurucu imamlarından biri olan Ebû Yûsuf'un görüşleri hayatî bir önem arz etmektedir.

Ebû Yûsuf (731-798) İslami ilimlerin tasnif ve tedvin edildiği zaman diliminde yaşamış küçük yaştan itibaren başladığı ilim hayatını Ebû Hanîfe'nin ders halkasına katılarak sürdürmüş ve bu ekolün önemli isimlerinden biri haline gelmiştir. Ebû Hanîfe'nin vefatından sonra bu ders halkası kısa süre Züfer'in başkanlığında devam etmiş daha sonra bu ders halkasının temsilciliğini Ebû Yûsuf sürdürmüştür.

Hanefî mezhebinin hadis anlayışı ve hadisleri değerlendirme metodu, geçmişte olduğu gibi günümüzde de en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Hadisler konusunda Hanefî bakış açısını doğru bir şekilde tahlil edebilmek için bu yolun temellerinin atıldığı ve hadis-rey tartışmalarının yoğun bir şekilde yaşandığı hicri ikinci asra ait temel kaynakların incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

Ebû Hanîfe'nin gözde öğrencilerinden ve rey ekolünün önemli temsilcisi olan Ebû Yûsuf'un günümüze ulaşan eserlerinden yola çıkarak, hadis ve sünnet anlayışını tespit ve tahlil etmeyi amaçlayan *Ebû Yûsuf'un Hadis Anlayışı* adlı eser Mehmet Özşenel tarafından hazırlanmıştır. Yazar'ın diğer çalışmaları da

ehl-i rey ehl-i hadis anlayışının ortaya konmasına katkı sağlayacak eserler olup kendisi Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde doçent olarak görev yapmaktadır.

Giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşan çalışmada genel olarak Ebû Yûsuf'un kendi eserlerinden hareketle ilmi kişiliği, hadis ve sünnete bakışı, hadisleri yorumlaması ve yöntemleri üzerinde durularak Ebû Yûsuf'un kitaplarında karşı çıktığı, hadis ve sünnet anlayışına yönelik kusurlu bulduğu görüşlere, eleştiri ve değerlendirmelerine de yer verilmiştir. Giriş bölümünde Ebû Yûsuf'un usul düşüncesi, hüküm kaynakları, içtihad usûlü günümüze ulaşan eserleri ve muhtevaları, birinci bölümde hadis ve sünnet kavramını anlamlandırma biçimi, ikinci bölümde eserlerinde hadis tenkidinde takip ettiği yöntem, üçüncü bölümde Ebû Yûsuf'un hadis ilmi konusundaki yetkinliğinin yanı sıra hadis istihlahlarının gelişmesindeki katkıları ve eserlerindeki rivayetlerin hadis tekniği açısından ifade ettiği anlam, dördüncü bölümde hadislerin anlaşılması ve yorumlanması konusundaki yaklaşım ve yöntemlerinden yola çıkarak Ebû Yûsuf'un hem muhaddis hem de fakih kimliği üzerinde durulmaktadır. Sonuç kısmında ise Ebû Yûsuf'un hadis anlayışını özetleyen tespitlere ve ilk dönem eserlerinden hareketle yapılacak çalışmaların gerekliliğini ortaya koyan bazı tekliflere yer verilmektedir.

Metin içerisinde Ebû Yûsuf'un görüşlerini yansıtmaması hasebiyle eserlerinin nitelikli tahlilleri yapılmış ve bazı örnekler farklı açılardan bakmayı gerekli kıldığı için zarurî olarak tekrar edilmiştir. Yazar Ebû Yûsuf üzerine çalışmaları bulunanlardan istifade etmiş, isabetli kararlarını takdir etmiş, Ebû Yûsuf'u yanlış anladıklarını düşündüğü noktalarda ilgili yerlere işaret ederek yorumlarını belirttikten sonra nasıl anlaşılması gerektiğini örneklerle ortaya koymuştur. Bu durum Özşenel'in çalışmasını özümsemiş ve benimsemiş olduğunun, konuya hâkimiyetinin göstergesi sayılabilir.

Hanefî mezhebi metodolojik bir sisteme sahip olmasına rağmen pratikten hareketle gelişen bir mezheptir. Dolayısıyla ilk nesilde mezhebin usûlünü yazılı olarak ortaya koyma yönünde bir ihtiyaç duyulmamış olabilir. Mezhebin hadis metodolojisini ortaya koyan usûl literatürü birçok mezhep mensubunun katkısıyla oluşmuştur. Nitekim Ebû Yûsuf'un eserlerinde dile getirdiği görüşler, kullandığı istihlahlar, hadis ve rivayetleri kullanım biçimi, rivayetleri tevil ve tevcih yöntemleri, hadisleri değerlendirmede takip ettiği usûller onun metodolojik bir arka plana sahip olduğunu göstermektedir. Rivayetleri değerlendirmede kullandığı birçok ifade, hadis ve fıkıh usulündeki bazı istihlahların gelişimine katkıda bulunmuştur.

Ebû Yûsuf'un furu eserlerinde doğrudan veya dolaylı olarak dile getirdiği birçok prensip, onun nassları değerlendirme ve anlamada esas aldığı temel kıstaslara yani içtihadlarında takip ettiği usûle işaret etmektedir. Bu içtihad usûlü ve delil sıralaması hocası Ebû Hanife'nin usûlüyle büyük ölçüde paralellik arz

etmektedir. Her ikisinde de ilk iki sırada Kur'an ve Peygamber sünneti, üçüncü sırada sahabe kavli yer almaktadır. Sahabe kavli yani ittifakı icma kabilindedir. Ebû Yûsuf daha sonra kıyasa müracaat etmektedir. Nitekim Kur'an ve sünnetin esas alınması gerektiğini, bunlarda bulunmayan hususların da bunlara kıyasla elde edileceğini kendi eserlerinde açık bir şekilde dile getirmiştir. Ebû Yûsuf'un hocası Ebû Hanîfe'nin görüşlerine başvurması da hocasının ilmine olan itimadını ortaya koymaktadır. Onun hocasından bazı konularda farklı düşünüyor olması, haklarında olumsuz bir genelleme yapmayı gerektirmez. Onların genel anlamıyla sünnetin çerçevesi üzerine gerçekleşen bir ittifakı söz konusudur. Ebû Yûsuf ve Ebû Hanîfe'nin sünnet hakkındaki görüşleri arasında sonuçları itibariyle çok büyük bir farklılık yoktur, birleştikleri noktalar ayrıldıkları hususlara göre daha çoktur.

Netice itibariyle Ebû Yûsuf'un hüküm verirken dayandığı deliller şöyle sıralanabilir: Kur'an, sünnet, icma, sahabe kavli, tâbiî kavli, kıyas, istihsan, maslahat, istishab. Ayrıca eserlerinde kullandığı merfu, mevkuf ve maktu pek çok rivayet onun köklü bir hadis birikimine sahip olduğunu, görüşlerinin şekillenmesinde bu zengin rivayet birikiminin rol oynadığını, içtihadlarını bu rivayetlerin çeşitli şekillerde yorumlanıp değerlendirilmesi üzerine bina ettiğini göstermektedir.

İçtihad edip vardığı sonuçlarda ihtiyatlı ifadeler kullanması hocasından bu konuda da etkilendiğini göstermektedir. Varılan sonuçları dile getirirken kesin delillerle sabit hüküm bulunmadıkça "haram, helal" gibi ifadeler kullanmayı hoş karşılamamışlar, ayete atfen takındıkları bu tavır, Hanefî mezhebinde bir şeye kesin olarak haram veya helal hükmü verebilmek için delâlet ve sübûtu kesin delil bulunması yönündeki usûl prensibine ışık tutmuştur. Kesinlik arayışı ve ihtiyatlı yaklaşım farz ve sünnet arasında yeni bir kategori olarak 'vâcib' hükmünün doğmasına yol açmıştır.

Ebû Yûsuf'un eserleri kendinden sonraki çalışmaları hem üslup hem de muhtevâ açısından etkilediği söylenebilir. Eserlerini rivayetleri aktardıktan sonra bunların yorumlarını, tevil, tevcih ve tercihleriyle tasnif etmiştir. Farklı hocalardan rivayette bulunması bir taraftan geniş bir hadis ağına sahip olduğunu gösterirken diğer taraftan içtihatlarında müstakil bir hüviyete sahip olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir. Nitekim o ehl-i rey içinde hadise en fazla ittiba eden kişi olarak nitelendirilmiştir.

Hadis olarak aktarılan rivayetleri bütün olarak eleştiriye tabi tutmakta, hadis ilminin ölçüleri içerisinde sened yönünden tetkikler yaptığı gibi, içeriğin doğruluğunu da sağlam kaynaklarla ayrıca test ederek az hadis rivayet edip rivayeti anlamaya çalışmanın daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Sadece söz aktarımını değil aktarılan söz üzerinde düşünmeyi öncelemiş, bunu prensip

edinmiş ve bir çok yerde kriter olarak başvurmuş Peygamber'den nakledilenleri tenkit ederek sünneti korumaya çalışmış, hadissiz rey, reysiz de hadis istikamet bulmaz sözünün temsilcilerinden olmuştur.

Ebû Yûsuf'a göre *hadis, eser, haber* ve *sünnet* kavramları müteradiftir. Öncelikle peygamber sünnetini kastetmekle birlikte sahabe ve tâbiün kavillerini ve fillerini de Peygamber sünnetine yakınlıkları mesabesinde itibara almaktadır.

Ayrıca Ebû Yûsuf Evzâî'nin sünnet ve amel kavramlarını etraflıca eleştirmiş, sünnetin belirli kaynaklardan elde edilmesi yahut rivayetlerle ispatlanması prensibini gündeme getirmiştir. Kendi sünnet anlayışının da merkezini birçok tarikten gelmiş ma'rûf/meşhur sünnet kavramının oluşturduğunu söyleyebiliriz. Evzâî'yi eleştirirken nakledilen bilgilerin ravilerinin belli olmasını ve ravilerin durumuna göre değerlendirme yapılmasını dile getirmesi hadiste sened tenkidine önem verdiğini göstermektedir. Ayrıca metin tenkidinin teorik temellerinin onun eserlerinde atıldığını söylemek bile mümkündür.

Ebû Yûsuf'un tenkit sisteminin temelinde arz yöntemi bulunmaktadır. O bunu hem ortaya koyarak temellendirmiş hem de bunu bir ilke, bir ölçüt olarak ele aldığını uygulamalı olarak eserlerinde göstermiştir. Ebû Yûsuf'un yöntemi kendi anlayışı doğrultusunda sahih ve sabit gördüğü asıl sünneti koruma kaygısından doğmuştur. Bu konudaki yaklaşımlarını delillendirmek için kaydettiği birkaç rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki arz hadisi ikincisi Hz. Peygamber'in vefatından önce söylediği söz ve Hz. Ömer ile Hz. Ali'den az hadis nakletme veya hadis aktarırken kılı kırk yaran bir titizliği ortaya koymak için naklettiği rivayetlerdir.

O Kur'an ve sünnete arz yöntemiyle sünnetin iptalini değil, Kur'an-sünnet bütünlüğünü sağlamaya çalışmaktadır ve sahih ve sabit gördüğü asıl sünneti korumayı esas almıştır. Arz yöntemini sadece uydurma ve güvenilir olmayan rivayetleri reddetmek için değil aynı zamanda, bir rivayetin doğru anlaşılması için de kullanmış ve muhtevâ tahlilini gerçekleştirmiştir. Peygamberimizin arkadaşlarının birbirlerine yönelttikleri eleştiriler de dikkatle okunduğunda, hadis rivayetlerini Kur'an ve sünnete arz etme yönteminin erken sayılabilecek tarihlerden itibaren uygulandığı görülmektedir.

Ebû Yûsuf'un en fazla üzerinde durduğu konulardan biri de hadislerin usulünce nakli kadar onların doğru biçimde anlaşılmasıdır. Hz. Peygamber'den aktarılan rivayet, hadis usulünce doğruluğu kabul edilen bir rivayet olsa dahi, bunun bağlamı bilinmeden o hadisin doğru bir biçimde anlaşılmasının mümkün olmadığını belirtir. Ayrıca ona göre nakledilen olay hasâis-i Nebî'den olup olmadığının tespiti de önemlidir. İşte bu noktada hadisleri bütüncül bir bakışla ele alma ve tutarlı yorumlamanın gerekliliğine işaret eden *tefakkuh* kavramı öne çıkmaktadır. Onun hadis yorumlama ve değerlendirmelerinde hem mu-

haddis kimliğinin hem de fakih kimliğinin ortaya çıktığını görebiliriz. Hadisleri yorumlama tarzı ve tearuzu giderme yöntemleri onun ihtilâfu'l-hadis ilminin öncülerinden sayılması gerektiğini göstermektedir.

Ebû Yûsuf'un eserlerinde hem teorik olarak dile getirdiği hem de kadılık görevinde pratik olarak uyguladığı prensipler Hanefî mezhebinin hadis anlayışının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Kullandığı birçok terimle hadis ve fıkıh alanındaki ıstılahların gelişimine katkı sağladığı da bir gerçektir.

Yazar kitabında dili etkili bir biçimde kullanmış, akıcı bir üslup benimsemiştir. Baskıdan kaynaklanan küçük yazım hataları mevcuttur. Akademik camiaya hitap eden bu müfid çalışmanın tek kusuru dipnotların bölüm sonunda zikredilmiş olmasıdır. Bu okuma esnasında dipnota bakma ihtiyacı duyan okuyucu için meşakkatli bir iş haline dönüşüyor ve bir süre sonra dipnotların göz ardı edilmesine neden oluyor.

Netice olarak Ebû Yûsuf'un hadisleri anlama ve yorumlama konusunda ortaya koyduğu usulü, ona has olan ıstılahları ve örnekleriyle birlikte ele alan bu çalışma hadis ve islâm hukuku alanıyla ilgilenenlerin zevkle okuyacağı bir kaynak kitap mahiyetindedir. Erken dönem ilmi faaliyetlerin mahiyetini ortaya koyması bakımından dikkatle okunmalıdır.

**Hayriye Betül ÖZCAN**

29 Mayıs Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, İSTANBUL